

به‌زراعی کشاورزی

دوره ۱۹ ■ شماره ۴ ■ زمستان ۱۳۹۶

صفحه‌های ۱۱۱۱-۱۰۹۵

اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل شاخساره گیاه دارویی سرخارگل [*Echinacea purpurea* (L.) Moench] در ساری

سمانه اسدی‌صنم^۱، محسن زواره^{۲*}، همت‌اله پیردشتی^۳، فاطمه سفیدکن^۴، قربانعلی نعمت‌زاده^۵

۱. استادیار، بخش تحقیقات گیاهان دارویی، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران
۲. دانشیار، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده علوم کشاورزی، دانشگاه گیلان، ایران
۳. دانشیار، گروه زراعت و اصلاح نباتات، پژوهشکده ژنتیک و زیست‌فناوری کشاورزی طبرستان، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ایران
۴. استاد، بخش تحقیقات گیاهان دارویی، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران
۵. استاد، گروه زراعت و اصلاح نباتات، پژوهشکده ژنتیک و زیست‌فناوری کشاورزی طبرستان، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۷/۲۴

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۹۵/۰۲/۱۴

چکیده

سرخارگل (*Echinacea purpurea*) پر فروش‌ترین گیاه دارویی در اروپا و ایالات متحده است که برای درمان سرماخوردگی استفاده می‌شود. این آزمایش به صورت کرت‌های خردشده در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با سه تکرار در مزرعه پژوهشی پژوهشکده ژنتیک و زیست‌فناوری طبرستان در سال زراعی ۱۳۹۱-۱۳۹۲، اجرا شد. تیمارهای آزمایشی شامل سه زمان نشاکاری (۲۰ فروردین، ۱۹ اردیبهشت و ۱۸ خرداد در بهار ۱۳۹۲) در کرت‌های اصلی و سه تراکم بوته (۷، ۱۰ و ۱۶ بوته در مترمربع) در کرت‌های فرعی بود. نتایج نشان داد که اگرچه تأخیر در کاشت سبب کاهش ماده خشک شاخساره، برگ و ساقه شد، ولی افزایش تراکم تا ۱۰ بوته در مترمربع تا اندازه‌ای اثر نامطلوب تأخیر در کاشت را جبران کرده است که نشان می‌دهد تاریخ کشت زودتر و تراکم ۱۰ بوته در مترمربع برای افزایش کمیت این ویژگی‌ها مناسب‌تر بوده‌اند. نسبت ماده خشک شاخساره/گل > شاخساره/ساقه > شاخساره/برگ بود. بیشترین نسبت ماده خشک شاخساره/ساقه و شاخساره/(برگ+گل) مربوط به تاریخ کشت خرداد و بیشترین نسبت ماده خشک شاخساره/گل مربوط به تاریخ کاشت اردیبهشت ماه بود. بیشترین مقدار فنل کل برگ و ساقه به ترتیب ۵۱/۱ و ۳۵/۹ میلی‌گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک بود که در تاریخ کشت ۲۰ فروردین و تراکم ۱۰ بوته در مترمربع به‌دست آمد. بیشترین محتوای فنلی گل‌ها (۵۶/۵ میلی‌گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک) در تاریخ کاشت ۱۹ اردیبهشت و تراکم ۱۰ بوته در مترمربع اندازه‌گیری شد. مقدار فنل کل گل‌ها < برگ‌ها < ساقه‌ها بود. در کل، می‌توان چنین استنباط کرد که احتمالاً نشاکاری زودهنگام سرخارگل در ۲۰ فروردین ماه و با تراکم ۱۰ بوته در مترمربع برای تولید ماده خشک و فنل کل از برگ‌ها و ساقه‌ها و تأخیر در کاشت تا ۱۹ اردیبهشت و تراکم ۱۰ بوته در مترمربع، برای تولید ماده خشک و فنل کل از گل‌ها، در شرایط این آزمایش مناسب است.

کلیدواژه‌ها: تاریخ کشت، ساقه، گالیک اسید، گلدهی، محتوای فنلی.

۱. مقدمه

نسبت آن‌ها و زمان قرار گرفتن این مراحل در شرایط محیطی متفاوت، بر عملکرد کمی و کیفی گیاهان دارویی اثر می‌گذارد [۱۶]. در تایوان با تأکید بر رشد و زراعت موفقیت‌آمیز سرخارگل، ویژگی‌های ریخت‌شناسی و زراعی سرخارگل تحت تأثیر تاریخ کشت گزارش شد. در این مطالعه، گیاهان رشد یافته در بهار در مقایسه با گیاهان پاییزه، بلندتر بودند و گل و ساقه بیشتر و تعداد برگ کمتر داشتند [۸].

در کنار تاریخ کاشت مناسب، یکی دیگر از ابزارهای مدیریتی کارآمد در تصمیم‌گیری‌های زراعی و افزایش عملکرد گیاهان دارویی، انتخاب تراکم مناسب است که خود متأثر از نوع ژنوتیپ، محیط و برهم‌کنش آن‌ها است [۶]. مطالعات انجام شده در مصر، در بررسی رشد و تولید سرخارگل در پاسخ به تراکم ۳، ۵ و ۱۰ بوته در مترمربع (فاصله بوته‌های روی ردیف ۶۰، ۴۰ و ۲۰ سانتی‌متر) نشان داد که بیشترین ماده خشک اندام‌های گیاهی با تغییر فاصله کاشت از ۲۰ به ۶۰ سانتی‌متر به دست می‌آید [۲۵]. در پژوهشی در فنلاند، تراکم شش تا هفت بوته در مترمربع برای تولید ۴/۵ کیلوگرم در مترمربع زیست توده (شاخساره + ریشه) تر سرخارگل پیشنهاد شده است [۱۰]. در بررسی اثر فاصله ردیف‌های کاشت (۱۵، ۳۰ و ۴۵ سانتی‌متر) بر ویژگی‌های مورفولوژیک و ترکیبات دارویی گیاه سرخارگل در ایران، افزایش عملکرد ماده خشک اندام‌های هوایی و ریشه و بهبود ویژگی‌های مورفولوژیک در تراکم کشت پایین‌تر (فاصله ردیف ۴۵ سانتی‌متر) حاصل شد [۴].

فعالیت آنتی‌اکسیدانی عصاره‌های سرخارگل در پژوهش‌های مختلفی گزارش شده است [۹ و ۱۸]. بیشتر پژوهش‌ها، بر عمل آنتی‌اکسیدانی فنل‌ها متمرکز شده است زیرا فنل‌ها، یکی از بهترین منابع آنتی‌اکسیدانی طبیعی در ترکیبات گیاهی شناخته شده‌اند [۹]. مقدار فنل‌های کل در اندام‌های مختلف سرخارگل متفاوت است و ترتیب

جنس *Echinacea* گیاهی علفی و چندساله از خانواده کاسنی^۱ است که خاستگاه آن شمال آمریکا است و جمعیت‌های وحشی آن از شرق و مرکز ایالات متحده تا جنوب کانادا پراکنده شده است [۸]. سه گونه *E. angustifolia*، *E. pallida purpurea* و *E. purpurea* گونه‌های مهم دارویی این جنس شناخته شده‌اند [۱۵] که ناشی از آثار ضدویروسی، ضدباکتریایی و ضدقارچی آن‌ها است و به آن‌ها شهرت جهانی داده است [۱۷]. گونه *E. purpurea* با نام فارسی سرخارگل، با گل‌های مخروطی شکل و به رنگ ارغوانی تا صورتی است که به طور گسترده در اروپا و شمال آمریکا مطالعه شده و در طراحی باغ‌های چندساله و به‌عنوان گل شاخه بریده نیز، استفاده شده است [۱۷]. با این حال، جمعیت‌های وحشی سرخارگل در زیستگاه‌های طبیعی، در نتیجه برداشت بی‌رویه و تغییرات ناشی از فعالیت‌های انسان به طور جدی در برابر تهدید قرار گرفته است. به همین دلیل و برای کاهش فشار بر این جمعیت‌ها، این گونه برای تأمین نیاز گسترده بازار دارو به شکل زراعی و عمدتاً در ایالات متحده، کانادا، روسیه، اروپا و استرالیا کشت می‌شود [۱۲].

زراعت و بررسی امکان کشت گیاهان دارویی در مناطق مختلف، ارائه راهکارهای مناسب به زراعی برای افزایش کمی و کیفی این گیاهان و امکان کنترل بهتر مواد مؤثره آن‌ها، می‌تواند با کاهش فشار بر جمعیت‌های طبیعی، از نابودی یا انقراض آن‌ها جلوگیری کند [۸]. دستیابی به عملکرد بالا در گیاهان دارویی می‌تواند با تغییر عوامل ژنتیکی، محیطی و مدیریتی و برهم‌کنش آن‌ها به دست آید. از میان راهبردهای مدیریتی، تاریخ کاشت عامل مهمی است که از راه تأثیر بر طول دوره رشد رویشی و زایشی و

1. Asteraceae

اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل شاخساره گیاه دارویی سرخارگل [*Echinaceae purpurea* (L.) Moench]

در ساری

خردشده در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با سه تکرار در بهار سال ۱۳۹۲، طراحی و اجرا شد. پیش از آغاز آزمایش، از خاک هر تکرار سه نمونه مجزا برداشته شد و پس از اختلاط، در آزمایشگاه خاک این دانشگاه تجزیه شد که نتایج آن در جدول (۱) آورده شده است. میانگین پارامترهای هواشناسی برای سال اجرای آزمایش (جدول ۲)، از اداره تحقیقات هواشناسی کشاورزی قراخیل - قائم‌شهر تهیه شد.

تیمارهای آزمایش شامل سه تاریخ کاشت (۲۰ فروردین، ۱۹ اردیبهشت و ۱۸ خرداد ۱۳۹۲) و سه تراکم کاشت (۷، ۱۰ و ۱۶ بوته در مترمربع با فاصله کشت ۱۵، ۲۵ و ۳۵ سانتی متر روی ردیف) بودند. کشت به صورت نشاکاری انجام شد و نشاها از گلخانه پژوهشکده گیاهان دارویی جهاد دانشگاهی کرج به زمین اصلی منتقل و در فاصله ۱۵، ۲۵ و ۳۵ سانتی متر روی ردیف در کرت‌هایی با ابعاد ۳×۵ متر نشاکاری شدند. هر کرت شامل شش ردیف کاشت به فاصله ۴۰ سانتی متر بود. فاصله بین کرت‌های هر تراکم کشت، یک ردیف نکاشت و فاصله بین تاریخ‌های کشت، دو ردیف نکاشت در نظر گرفته شد.

کاهشی آن‌ها به صورت گل‌ها < برگ‌ها < ساقه‌ها < ریشه‌ها بوده است [۱۱ و ۱۳].

در ایران، اگر چه در مورد سازگاری و شیوه‌های به‌زراعی سرخارگل پژوهش‌هایی انجام شده است [۱، ۲ و ۳]، ولی گزارش‌های موجود برای تعیین بهترین تاریخ و تراکم کاشت در مناطق مختلف کشور محدود است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر تاریخ کاشت و تراکم بوته در واحد سطح بر ماده خشک و مقدار فنل کل اندام‌های مختلف گیاه دارویی سرخارگل و ارزیابی امکان جلوگیری از افت عملکرد در کشت‌های تأخیری از راه افزایش تراکم بوته در شرایط آب و هوایی ساری، طراحی و اجرا شد.

۲. مواد و روش‌ها

با هدف بررسی اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل اجزای مختلف گیاه دارویی سرخارگل، آزمایشی در مزرعه پژوهشی پژوهشکده ژنتیک و زیست‌فناوری طبرستان، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری (عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۳۹ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۳ درجه و چهار دقیقه شرقی و ارتفاع ۱۱ متر پایین‌تر از سطح دریا) به صورت کرت‌های

جدول ۱. برخی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک مزرعه آزمایشی

ویژگی‌های اندازه‌گیری شده									
عمق نمونه‌برداری (cm)	هدایت الکتریکی (dS/m)	واکنش	کر	فسفر	پتاسیم	آهن	منگنز	روی	سیلتی رسی
۰-۳۰	۰/۹۲	۷	۲/۶	۰/۲۲	۲۸/۴	۴۵۱	۲۰۶	۹۸	۱۵/۳
نمونه‌برداری	الکتریکی	گل	بن	قابل	قابل	قابل	قابل	قابل	بافت
(cm)	(dS/m)	اشباع	آلی	جذب	جذب	جذب	جذب	جذب	خاک
			(%)	(mg/kg)	(mg/kg)	(mg/kg)	(mg/kg)	(mg/kg)	

جدول ۲. اطلاعات هواشناسی مربوط به ۷ ماه از فصل رشد سرخارگل در سال ۱۳۹۲

ماه‌های سال	تعداد روز	دما (°C)		رطوبت نسبی (%)		ساعات آفتابی (h)
		کمینه	بیشینه	کمینه	بیشینه	
فروردین	۳۱	۱۰/۲	۱۹/۸	۶۲	۹۴	۱۴۴/۶
اردیبهشت	۳۱	۱۳/۶	۲۴/۷	۵۳	۹۵	۲۴۴/۱
خرداد	۳۱	۱۹/۲	۲۸/۷	۵۵	۹۴	۲۳۹/۱
تیر	۳۱	۲۱/۴	۳۰/۹	۵۲	۹۰	۲۵۶/۸
مرداد	۳۱	۲۱/۷	۲۹/۱	۶۴	۹۶	۱۳۵/۳
شهریور	۳۱	۲۱/۸	۳۰/۱	۶۶	۹۶	۱۵۹/۴
مهر	۳۰	۱۶/۶	۲۶/۱	۶۲	۹۶	۱۶۵/۹
جمع	۲۱۶	۱۲۴/۵	۱۸۹/۴	۴۱۴	۶۶۱	۱۳۴۵/۲
میانگین		۱۷/۸	۲۷/۰۶	۵۹/۱	۹۴/۴	۱۹۲/۲

میان گل‌های موجود تعیین شدند. عملکرد ماده خشک برگ، گل و ساقه سرخارگل با رعایت آثار حاشیه، روی چهار بوته در زمان گل‌دهی کامل اندازه‌گیری شد. اندام‌های برگ، گل و ساقه گیاه پس از جداسازی خشک شدند و سپس وزن آن‌ها با ترازوی دقیق اندازه‌گیری شد. سپس عملکرد پیکر رویشی (ماده خشک شاخساره) برای تیمارها محاسبه شد.

۱.۲. استخراج عصاره فنلی

استخراج عصاره فنلی از نمونه‌های هواخشک برگ، گل و ساقه براساس روش تیجسن و همکاران^۱ [۲۹] با کمی تغییر انجام شد. ابتدا نمونه‌ها با دستگاه قهوه خردکن (مدل E G 90 W-120205) پودر و از الک ۴۰ مش عبور داده شدند. سپس به ۰/۴ گرم از پودر الک شده ۱۰ میلی‌لیتر متانول:آب (۳۰:۷۰) اضافه شد. نمونه‌ها پس از هم‌زدن کوتاهی به مدت ۲۰ دقیقه در حمام اولتراسونیک^۲ (مدل KMH 1-120 W6501) با بسامد ۴۰ کیلوهرتز نگهداری

همچنین، فاصله بین بلوک‌های آزمایش دو متر بود. عملیات آماده‌سازی بستر شامل شخم پاییزه، تسطیح و دو دیسک عمود برهم پیش از کاشت بود. سپس ردیف‌های کاشت به حالت پشته طراحی شد. از آنجایی که در بستر کاشت نشاها در خزانه، ماسه غالب بود در هنگام انتقال نشاها به زمین اصلی نیز، مقداری ماسه نرم دریا با خاک پشته مخلوط شد. بلافاصله پس از کاشت نشاها و پس از آن، با توجه به شرایط آب و هوایی منطقه، آبیاری به‌صورت قطره‌ای انجام شد. برای جلوگیری از آثار احتمالی علف‌کش‌های شیمیایی بر ترکیبات دارویی گیاه، سه بار و جین دستی علف‌های هرز (در مرحله استقرار بوته‌ها، ابتدای گلدهی و ۵۰ درصد گلدهی) انجام شد. در این آزمایش، به جز کود پایه نیتروژن (۲۰ کیلوگرم در هکتار نیتروژن خالص از منبع اوره) از هیچ‌گونه کود شیمیایی دیگری در کرت‌ها استفاده نشد.

مراحل ۵۰ درصد گلدهی بر مبنای مشاهده خروج گل‌ها حداقل در ۵۰ درصد میان‌گل‌های (طبق) موجود و گلدهی کامل براساس خروج گل‌ها در بیش از ۹۰ درصد

1. Thygesen et al.

2. Ultrasonic Cleaner

(جدول ۳)، برهم کنش تاریخ و تراکم کاشت تأثیر معناداری بر ماده خشک برگ بوته های سرخارگل داشت. برش دهی این برهم کنش با استفاده از تراکم کاشت نشان داد که ماده خشک برگ در همه تاریخ های کاشت در سطح احتمال یک درصد معنادار شد (جدول ۴). مقایسه میانگین ها نشان داد که بیشترین ماده خشک برگ، ۶۲۳۰ کیلوگرم در هکتار مربوط به سرخارگل هایی بود که در تاریخ کاشت ۲۰ فروردین و با تراکم ۱۰ بوته در متر مربع کشت شدند (شکل ۱). همچنین تأخیر در کشت تا ۱۸ خرداد در هر سه تراکم سبب کاهش ماده خشک برگ ها شد. در همه تاریخ های کاشت، تراکم ۱۰ بوته در مترمربع تا اندازه ای اثر نامناسب تأخیر در کشت بر ماده خشک برگ ها را جبران کرد. کمترین ماده خشک برگ (۱۶۳۱ کیلوگرم در هکتار) در تراکم ۷ بوته در مترمربع در گیاهانی به دست آمد که در ۱۸ خرداد کاشته شده بودند (شکل ۱).

۲.۳. ماده خشک گل

بر اساس یافته های این آزمایش، ماده خشک گل سرخارگل تحت تأثیر معنادار برهم کنش تراکم و تاریخ کاشت قرار گرفت (جدول ۳). نتایج برش دهی به وسیله تراکم بوته برای این اثر بیانگر این است که ماده خشک گل در تراکم ۱۶ بوته در مترمربع در تاریخ کاشت های مختلف یکسان بوده است (جدول ۴). در این آزمایش، با افزایش تعداد بوته در واحد سطح در ردیف های کاشت ۲۵×۴۰ سانتی متر و با کشت سرخارگل ها در ۱۹ اردیبهشت ماه، ماده خشک گل در بوته به ۲۷۱۳/۳ کیلوگرم در هکتار افزایش یافت، ولی کشت پس از آن تاریخ، باعث کاهش تولید ماده خشک شد. کشت در ۱۸ خرداد و در فاصله کشت ۳۵ سانتی متر روی ردیف (تراکم ۷ بوته در مترمربع)، منجر به تولید کمترین مقدار ماده خشک گل ها شد (شکل ۲).

شده و سپس به مدت دو ساعت شیک شدند. عصاره های متانولی به دست آمده در دور ۱۰۰۰۰ rpm به مدت ۱۰ دقیقه سانتریفیوژ (مدل Sigma 3-30K) و فاز رویی آن ها جدا شد. کار سانتریفیوژ دو بار انجام شد. نمونه های به دست آمده تا زمان تجزیه شیمیایی در دمای ۲۰- درجه سلسیوس نگهداری شدند.

۲.۲. ارزیابی فنل کل

ارزیابی فنل کل با روش فولین سیوکالتیو^۱ انجام شد [۲۶]. به علت بالا بودن غلظت ترکیبات فنلی، نخست نمونه ها ۱۰ بار رقیق شدند. ۱۲۵ میکرولیتر از عصاره متانولی استخراج شده با ۳۷۵ میکرولیتر آب و ۲/۵ میلی لیتر معرف فولین ۱۰ درصد مخلوط شدند. به مخلوط حاصل پس از ۶ دقیقه، ۲ میلی لیتر کربنات سدیم ۷/۵ درصد اضافه شد. میزان جذب مخلوط واکنش، پس از ۹۰ دقیقه نگهداری در شرایط بدون نور در طول موج ۷۶۵ نانومتر توسط دستگاه اسپکتروفتومتر (مدل Unico, USA) اندازه گیری شد. در نهایت، مقدار فنل کل از روی منحنی استاندارد بر حسب میلی گرم اکی والان اسید گالیک در یک گرم ماده خشک بیان شد. درصد رقیق کردن نیز، در محاسبات منظور شد.

برای تجزیه آماری داده ها، از نرم افزار SAS نسخه ۹ [۲۲] استفاده شد. مقایسه میانگین تیمارها، با آزمون حداقل اختلاف معنادار^۲ (LSD) انجام و $p < 0.05$ به عنوان سطح معنادار بودن اختلاف ها در نظر گرفته شد. نمودارها، با نرم افزار Sigmaplot نسخه ۱۲ رسم شدند.

۳. نتایج و بحث

۳.۱. ماده خشک برگ

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه واریانس داده ها

1. Folin-Ciocalteu
2. Least significant difference

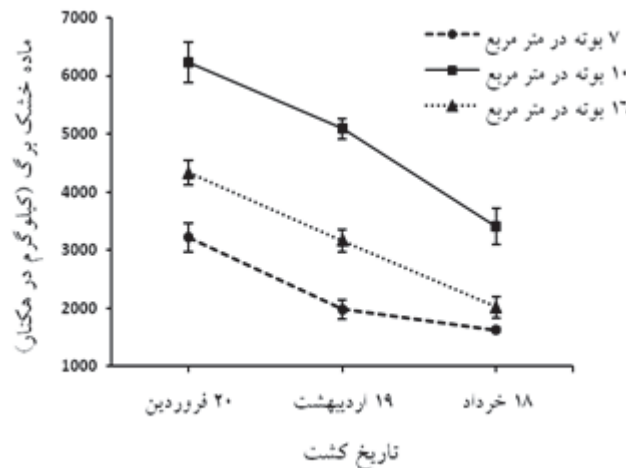
جدول ۳. نتایج تجزیه واریانس تأثیر تیمارهای آزمایشی بر ماده خشک و فنل کل سرخارگل

منابع تغییر	درجه آزادی	میانگین مربعات					
		ماده خشک برگ	ماده خشک گل	ماده خشک ساقه	ماده خشک شاخساره	فنل کل برگ	فنل کل گل
بلوک	۲	۶/۱۷**	۰/۰۱۸ ^{ns}	۱/۹۸ ^{ns}	۴/۴۰ ^{ns}	۰/۰۲۵ ^{ns}	۱/۱۲*
تاریخ کاشت	۲	۱۰۷۱/۴**	۲۴۳/۴**	۲۳۸/۴**	۲۹۵۸/۶**	۱۴/۲**	۳۳۵/۱**
خطای a	۴	۱۳/۶	۱/۲۵	۱/۳۱	۱۹/۷	۰/۰۵۸	۱/۳۴
تراکم بوته	۲	۱۹۳۵/۱**	۳۳۲/۶**	۷۰۰/۱**	۶۲۶۸/۷**	۱۵/۲**	۱۵۱/۲**
تاریخ کاشت × تراکم	۴	۵۷/۱*	۳۸/۲**	۵/۳۳ ^{ns}	۱۶۴/۱**	۱۰۶/۷**	۳۳/۹**
خطای b	۱۲	۱۸/۶	۲/۳۷	۱/۸۵	۲۴/۴	۰/۶۹۳	۰/۳۸۹
ضریب تغییرات (درصد)	-	۱۲/۷	۱۳/۸	۶/۱	۷/۷	۱/۹	۲/۵

ns† = عدم تفاوت معنادار، * و ** = به ترتیب معنادار در سطح احتمال پنج و یک درصد

جدول ۴. برش دهی برهم کنش تیمارهای تاریخ کاشت × تراکم بوته با استفاده از تراکم بوته برای ماده خشک و فنل کل سرخارگل

تراکم کاشت (بوته در متر مربع)	درجه آزادی	ماده خشک برگ	ماده خشک گل	ماده خشک شاخساره	فنل کل برگ	فنل کل گل	فنل کل ساقه
۷	۲	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱
۱۰	۲	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱
۱۶	۲	<۰/۰۰۰۱	۰/۰۷۹	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱	<۰/۰۰۰۱

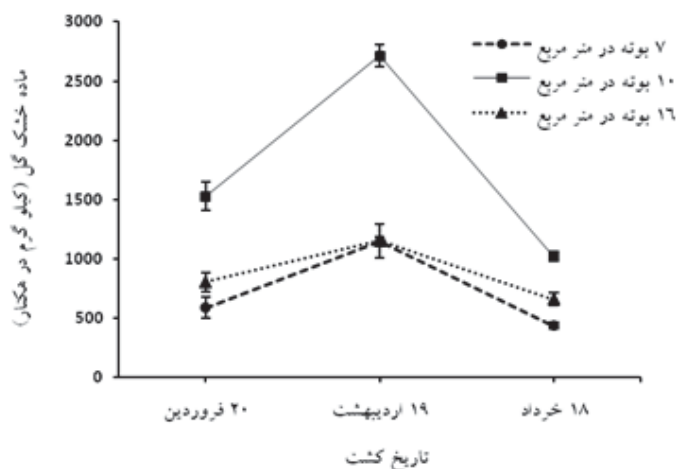

شکل ۱. اثر برهم کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر ماده خشک برگ در پایان گل دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0.05$) برای برهم کنش تاریخ کاشت × تراکم بوته: ۷۰۸/۹

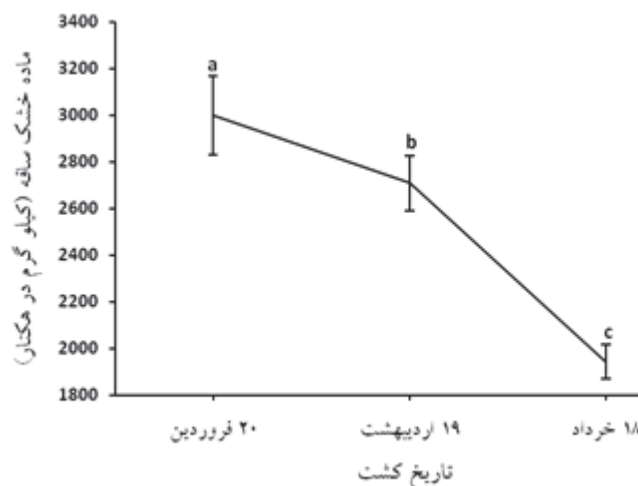
اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل شاخساره گیاه دارویی سرخارگل [*Echinaceae purpurea* (L.) Moench]

در ساری

شکل ۲. اثر برهم کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر ماده خشک گل در پایان گل دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0.05$) برای برهم کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته: ۲۶۸/۹

شکل ۳. اثر تاریخ کاشت بر ماده خشک ساقه در پایان گلدهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0.05$) برای برهم کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته: ۱/۳۱

۳.۳. ماده خشک ساقه

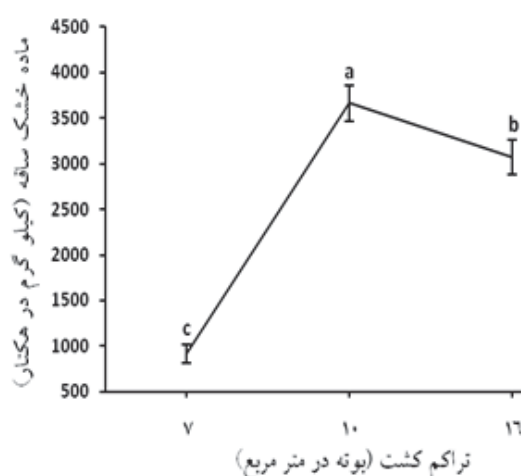
کیلوگرم در هکتار) مربوط به تاریخ کاشت ۲۰ فروردین و کمترین آن مربوط به تاریخ کاشت ۱۸ خرداد بود (شکل ۳). ماده خشک ساقه در اثر تراکم‌های مختلف نیز، در گروه‌های مختلف آماری قرار گرفت و بیشترین ماده خشک ساقه (۳۶۶۴/۱ کیلوگرم در هکتار) در تراکم ۱۰ بوته در مترمربع به‌دست آمد (شکل ۴).

بر پایه نتایج به‌دست آمده از جدول تجزیه واریانس، ماده خشک ساقه تحت تأثیر تاریخ کاشت و تراکم بوته قرار گرفت ولی برهم کنش آن‌ها معنادار نبود (جدول ۳). مقایسه میانگین‌ها نشان داد که تأخیر در کاشت باعث کاهش ماده خشک ساقه شده است؛ بیشترین ماده خشک (۲۹۹۷/۸

۴.۳. ماده خشک شاخساره

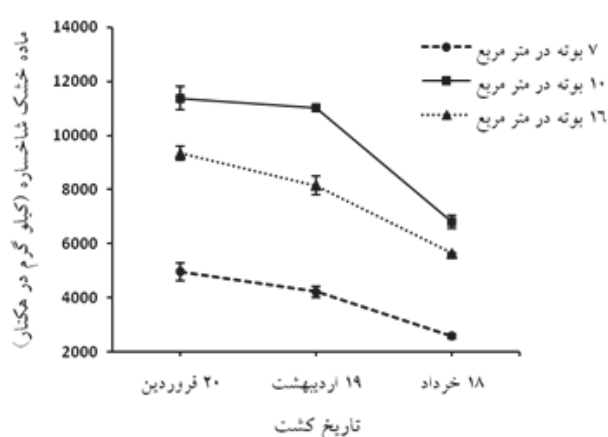
تأخیر در کاشت تا ۱۸ خرداد و در همه تراکم‌ها، ماده خشک شاخساره کاهش یافت. در همه تاریخ‌های کشت، تراکم میانه (۱۰ بوته در مترمربع) بیشترین ماده خشک شاخساره را داشت؛ بدین ترتیب، بیشترین ماده خشک شاخساره (۱۱۳۸۳/۳ کیلوگرم در هکتار) در کرت‌هایی به دست آمد که سرخارگل‌ها در آن کرت‌ها در ۲۰ فروردین و با تراکم ۱۰ بوته در مترمربع کشت شدند (شکل ۵).

نتایج تجزیه واریانس داده‌ها نشان داد که برهم‌کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر ماده خشک شاخساره سرخارگل تأثیر معنادار ($p < 0/01$) داشته است (جدول ۳). برش‌دهی این برهم‌کنش به وسیله تراکم بوته روشن کرد که این برهم‌کنش در همه تاریخ‌های کشت‌ها بسیار معنادار بوده است (جدول ۴). مقایسه میانگین‌های این ویژگی نشان داد که با

شکل ۴. اثر تراکم بوته بر ماده خشک ساقه در پایان گل‌دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0/05$) برای برهم‌کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته: ۱/۳۱

شکل ۵. اثر برهم‌کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر ماده خشک شاخساره در پایان گل‌دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0/05$) برای برهم‌کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته: ۸۰۵/۹

اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل شاخساره گیاه دارویی سرخارگل [*Echinaceae purpurea* (L.) Moench]

در ساری

پنج درصد معنا دار بود (جدول ۶). ۶۴/۶ درصد و ۲۷/۳ درصد به ترتیب بیشترین مقدار L/Shoot (شکل ۶ a) و F/Shoot (شکل ۶ b) مربوط به گیاهانی بود که در تاریخ‌های زود هنگام بهار با تراکم ۷ بوته در مترمربع کشت شدند. بیشترین مقدار S/Shoot (۵۲/۴ درصد)، در سرخارگل‌هایی به دست آمد که با تأخیر در کاشت تا ۱۸ خرداد و با تراکم ۱۶ بوته در مترمربع کشت شدند (شکل ۶ c). بیشترین نسبت مجموع ماده خشک برگ و گل به ماده خشک ساقه (L + F)/S ۴/۱۵ بود که در کرت‌هایی به دست آمد که سرخارگل‌ها با تأخیر در ۱۸ خرداد و با تراکم ۷ بوته در مترمربع کشت شدند (شکل ۶ d).

۳.۵. نسبت ماده خشک برگ (L)، گل (F) و ساقه (S) به ماده خشک شاخساره (Shoot)

در این آزمایش، نسبت‌های L/Shoot، F/Shoot، S/Shoot و نسبت مجموع ماده خشک برگ و گل به ماده خشک ساقه ((L+F)/S) هم، تحت تأثیر معنادار برهم کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته‌ها قرار گرفتند (جدول ۵). نتایج برش‌دهی L/Shoot و F/Shoot با تراکم بوته گویای این است که تراکم در همه تاریخ‌های کاشت تأثیر معناداری بر این دو ویژگی داشته است. ولی، نتایج برش‌دهی با استفاده از تراکم بوته برای S/Shoot نشان داد که سطوح تراکم بوته در بین تاریخ‌های کاشت تأثیر معناداری بر این اثر نداشته است؛ به جز تراکم ۱۶ بوته در مترمربع که در سطح

جدول ۵. نتایج تجزیه واریانس تأثیر تیمارهای آزمایشی بر نسبت ماده خشک برگ، گل و ساقه به ماده خشک شاخساره

میانگین مربعات				درجه آزادی	منابع تغییر
(L+F)/S	S/Shoot	F/Shoot	L/Shoot		
۰/۲۵۵ ^{ns}	۱۰/۲ ^{ns}	۰/۶۳۳ ^{ns}	۱۱/۲ ^{ns}	۲	تکرار
۰/۰۶۳ ^{ns}	۱۱/۷ ^{ns}	۲۷۱/۹ ^{**}	۲۸۲/۵ ^{**}	۲	تاریخ کاشت
۰/۰۵۴	۴/۹	۱/۳	۴/۵	۴	خطای a
۱۲/۶ ^{**}	۱۴۶۷/۶ ^{**}	۱۳۷/۲ ^{**}	۷۳۱/۵ ^{**}	۲	تراکم بوته
۰/۷۰۹ [*]	۴۲/۲ [*]	۲۴/۵ [*]	۷۴/۲ ^{**}	۴	تاریخ کاشت × تراکم بوته
۰/۱۴۵	۱۲/۱	۲/۵۶	۱۲/۲	۱۲	خطای b
۱۵/۱	۱۰/۱	۱۰/۱	۷/۱	-	ضریب تغییرات (درصد)

†NS = عدم تفاوت معنادار، * و ** = به ترتیب معنادار در سطح احتمال پنج و یک درصد

نسبت ماده خشک برگ به شاخساره (L/Shoot)، نسبت ماده خشک گل به شاخساره (F/Shoot)، نسبت ماده خشک ساقه به شاخساره (S/Shoot)،

نسبت ماده خشک (برگ + گل) به ماده خشک ساقه ((L+F)/S)

جدول ۶. برش‌دهی برهم کنش تیمارهای تاریخ کاشت × تراکم بوته با استفاده از تراکم بوته

(L+F)/S	S/Shoot	F/Shoot	L/Shoot	درجه آزادی	تراکم کاشت (بوته در متر مربع)
Pr > F					
< ۰/۰۰۰۱	۰/۱۴۱	< ۰/۰۰۰۱	< ۰/۰۰۰۱	۲	۷
۰/۲۶۷	۰/۱۶۳	< ۰/۰۰۰۱	۰/۰۳۵	۲	۱۰
۰/۶۳۲	۰/۰۴۱	< ۰/۰۰۰۱	< ۰/۰۰۰۱	۲	۱۶

نسبت ماده خشک برگ به شاخساره (L/Shoot)، نسبت ماده خشک گل به شاخساره (F/Shoot)، نسبت ماده خشک ساقه به شاخساره (S/Shoot)،

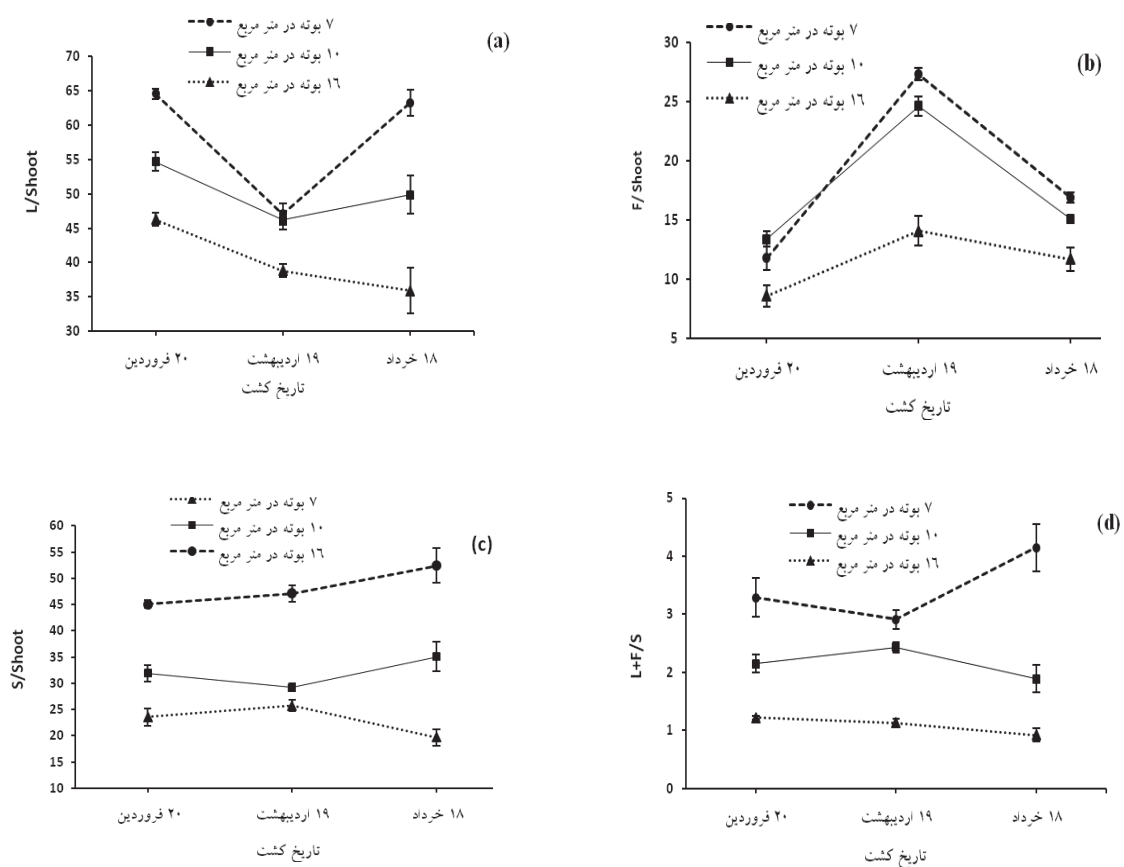
نسبت ماده خشک (برگ + گل) به ماده خشک ساقه ((L+F)/S).

به زراعی کشاورزی

دوره ۱۹ ■ شماره ۴ ■ زمستان ۱۳۹۶

۱۱۰۳

سمانه اسدی صنم و همکاران

شکل ۶. اثر برهم کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر نسبت ماده خشک برگ به شاخساره (L/Shoot، شکل a)، نسبت ماده خشک گل به شاخساره (F/Shoot، شکل b)، نسبت ماده خشک ساقه به شاخساره (S/Shoot، شکل c)، نسبت ماده خشک (برگ + گل) به ماده خشک ساقه ((L+F)/S، شکل d) در پایان گل‌دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0.05$) برای برهم کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته برای (L/Shoot، شکل a): ۵/۵۴، (F/Shoot، شکل b): ۲/۵۹، (S/Shoot، شکل c): ۵/۵۴، ((L+F)/S، شکل d): ۰/۶۰۶.

احتمالاً به علت افزایش طول دوره رشد رویشی گیاه و ایجاد فرصت بیشتر برای استفاده از منابع رشد می‌تواند باشد. تاریخ کشت‌های تأخیری، طول دوره رشد به‌ویژه فاز رویشی تا فاز غنچه‌دهی را کاهش می‌دهند. در این آزمایش، ماده خشک برگ، گل و ساقه و در مجموع شاخساره گیاه با تأخیر در کاشت سرخارگل‌ها تا ۱۸ خرداد، کاهش یافت. این کاهش احتمالاً به علت برخورد

متغیرهای آب و هوایی مانند تابش، دما و ساعت آفتابی و نیز مدیریت‌های زراعی از جمله تاریخ کاشت در مراحل مختلف رشد، نقش تعیین‌کننده و کارآمدی بر تولید ماده خشک گیاه دارند [۱۹]. در این آزمایش، بیشترین ماده خشک برگ و ساقه در فروردین ماه و بیشترین ماده خشک گل در اردیبهشت ماه به دست آمد (شکل‌های ۱ تا ۴). این افزایش ماده خشک در تاریخ کشت‌های زود هنگام در بهار،

گسترده‌ای بر طول دوره رشد و تسهیم زیست‌توده اندام‌های هوایی است [۱۹].

همچنین در آزمایش حاضر، با افزایش ماده خشک شاخساره سرخارگل‌ها در فاصله کشت ۲۵ سانتی متر (تراکم ۱۰ بوته در مترمربع)، می‌توان این تراکم را تراکمی مناسب برای رشد و تولید بهینه سرخارگل با کمترین رقابت در سایه‌انداز و احتمالاً کنترل مناسب علف‌های هرز در شرایط این آزمایش معرفی کرد. این نتیجه موافق با گزارشی از مصر است که در آن بیشترین تولید ماده خشک سرخارگل، در فاصله کشت ۲۰×۵۰ سانتی متر (تراکم ۱۰ بوته در مترمربع) و بیشترین رشد تک بوته در فاصله کشت ۵۰×۶۰ سانتی متر (تراکم ۳/۳ بوته در مترمربع) ثبت شد [۲۵]. افزایش عملکرد ماده خشک گیاهان در فاصله کشت‌های بیشتر در برخی گیاهان دارویی از جمله چای ترش^۴ [۲۳] و بادرنجبویه^۵ [۲۴] نیز گزارش شده است.

۳.۶. فنل کل برگ

تأثیر برهم‌کنش تاریخ و تراکم کاشت بر محتوای فنل کل برگ سرخارگل بسیار معنادار بود (جدول ۳). برش‌دهی این برهم‌کنش‌ها به وسیله تراکم بوته نشان داد که در همه تاریخ‌های کاشت، سطوح تراکم بوته منجر به ایجاد اختلاف معنا دار در مقدار فنل کل برگ شده است (جدول ۴). اگرچه تأخیر در کاشت در همه تراکم‌ها منجر به کاهش تجمع محتوای فنلی در برگ سرخارگل شد، ولی افزایش تراکم اثر معکوس داشت. به بیان دیگر، بیشترین مقدار فنل کل برگ (۵۱/۱ میلی گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک) در کرت‌هایی ثبت شد که زودتر ولی با فاصله کشت کمتر (تراکم بیشتر؛ ۱۰ بوته در مترمربع) کشت شدند (شکل ۷).

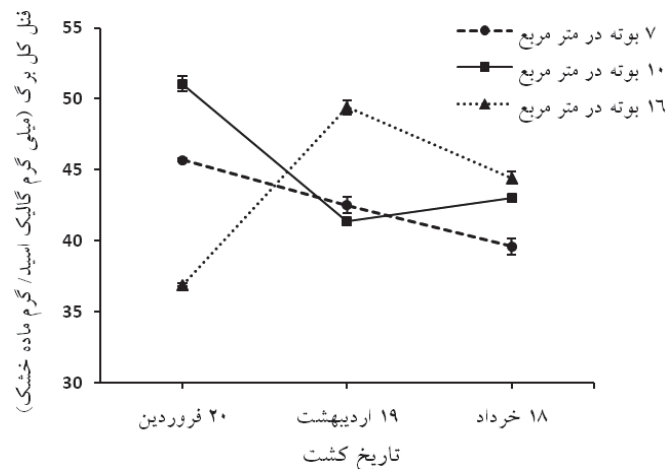
مراحل رشد گیاه با دمای بالا (جدول ۲) و نبود فرصت لازم برای رشد و تولید زیست‌توده باشد که سبب می‌شود گیاه با رشد رویشی کمتری وارد مرحله زایشی شده و ماده خشک کمتری تولید کند. با این وجود، به نظر می‌رسد که با کاهش تولید ماده خشک در این تاریخ کاشت، سهم برگ و گل از عملکرد زیستی کمتر شده و شاخص برداشت ساقه افزایش یابد. در این آزمایش، افزایش سهم L/Shoot و F/Shoot در تاریخ کاشت‌های زودهنگام و سهم S/Shoot در خرداد ماه (شکل ۶، a، b و c)، می‌تواند مؤید این مطلب باشد.

برداشت گل در مرحله گل‌دهی سرخارگل‌ها باید پس از گسترش میان‌گل ولی پیش از پیری گلبرگ‌ها انجام شود [۷]. در تایوان، سرخارگل‌های رشد یافته در بهار گل‌های بیشتری نسبت به گیاهان رشد یافته در تابستان و پاییز تولید کردند [۸]. تولید گل بیشتر در بهار می‌تواند به افزایش طول روز به ۱۳ ساعت در بهار و کاهش آن به ۱۱ ساعت در پاییز نسبت داده شود [۸]. تولید گل‌های بیشتر در زراعت بهار عجیب نیست چون سرخارگل گیاهی روز بینابین^۱ است و گل‌دهی آن بیشتر تحت تأثیر طول روزهای ۱۳ تا ۱۵ ساعت است [۲۱]. در بررسی اثر تاریخ کاشت بر رشد و عملکرد گیاه دارویی درمنه^۲ در هند، بیشترین عملکرد ماده خشک برگ در فروردین (۲/۹۲ تن در هکتار) و کمترین مقدار آن در اواخر آذر به دست آمد که علت آن، کاهش دما در پاییز گزارش شد [۳۰]. در مطالعه‌ای دیگر روی گل جعفری وحشی^۳ در منطقه هیمالای هند، به افزایش ماده خشک برگ و شاخساره در تاریخ کشت‌های زودهنگام تأکید شد [۱۹]. در این مطالعه آمده است که تاریخ‌های کشت، تأثیر بسیار محسوسی بر رشد و نمو گیاه دارند که بازتاب تغییرات معنادار و

4. Hibiscus sabdariffa L.
5. Melissa officinalis L.

1. Intermediate day
2. Artemisia annua L.
3. Tagetes minuta L.

سمانه اسدی صنم و همکاران

شکل ۷. برهم‌کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر فنل کل برگ در پایان

۳.۷. فنل کل گل

در این آزمایش، محتوای فنل کل گل هم، تحت تأثیر معنادار برهم‌کنش تاریخ و تراکم کاشت بوته‌ها قرار گرفت (جدول ۳). برش‌دهی برهم‌کنش‌ها به وسیله نشان داد که در بین تاریخ‌های کاشت، تراکم بوته منجر به ایجاد اختلاف بسیار معنادار بر این اثر شده است (جدول ۴). مقایسه میانگین‌های فنل گل‌ها نشان داد که کشت تأخیری در همه تراکم‌ها سبب کاهش محتوای فنل گل‌ها می‌شود (شکل ۸). با این حال، بیشترین مقدار فنل گل‌ها (۵۶/۵ میلی گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک) در سرخارگل‌های کشت شده در اردیبهشت ماه با تراکم ۱۰ بوته در متر مربع به دست آمد که نشان می‌دهد احتمالاً این تراکم از لحاظ تجمع محتوای فنلی، تراکمی مناسب است. کشت دیر گیاهان تا ۱۸ خرداد با تراکم کم ۷ بوته در مترمربع نیز موجب کاهش محتوای فنل کل گل‌ها به ۳۷/۲ میلی گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک شد (شکل ۸).

۳.۸. فنل کل ساقه

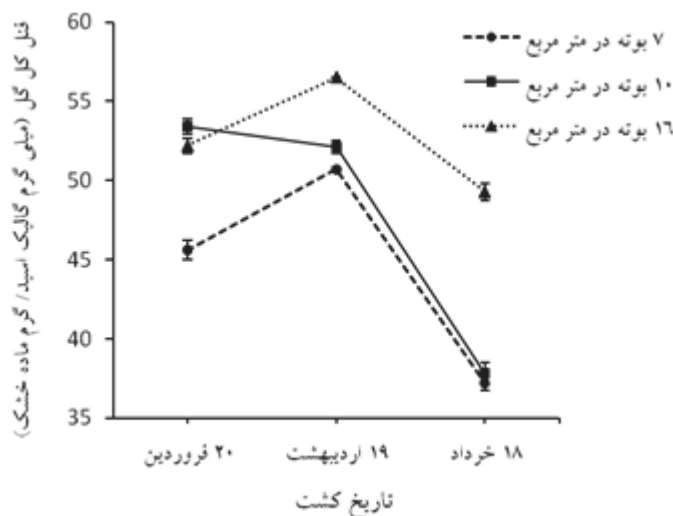
بر اساس نتایج پژوهش حاضر، مقدار فنل کل ساقه‌ها نیز

تحت تأثیر برهم‌کنش معنادار تاریخ کشت و تراکم بوته قرار گرفت (جدول ۳). برش‌دهی برهم‌کنش‌ها به وسیله تراکم بوته نشان داد که در بین تاریخ‌های کاشت، تراکم بوته منجر به ایجاد اختلاف بسیار معنادار بر این اثر شده است (جدول ۴). مقایسه میانگین‌ها نشان داد که همانند محتوای فنل برگ و گل سرخارگل، مقدار فنل ساقه هم، در کشت تأخیری کاهش داشته است (شکل ۹). در بررسی برهم‌کنش‌ها مشاهده شد که با افزایش تراکم کاشت به ۱۰ و ۱۶ بوته در مترمربع، محتوای فنل ساقه در همه تاریخ‌های کاشت افزایش داشت. بیشترین مقدار فنل کل ساقه، معادل ۳۵/۹ میلی گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک بود که در گیاهانی اندازه‌گیری شد که در ۲۰ فروردین ماه و با تراکم زیاد کشت شدند. کمترین محتوای فنل کل ساقه (۲۴/۸ میلی گرم گالیک اسید در گرم ماده خشک) مربوط به کشت دیر سرخارگل‌ها در ۱۸ خرداد و تراکم ۷ بوته در مترمربع بود (شکل ۹). همچنین، در مقایسه مقدار تجمع فنل در بین اجزای مختلف گیاه، بیشترین مقدار فنل کل در گل‌ها و پس از آن در برگ و ساقه با مقادیر کمتر به دست آمد (شکل‌های ۷ تا ۹).

به‌زراعی کشاورزی

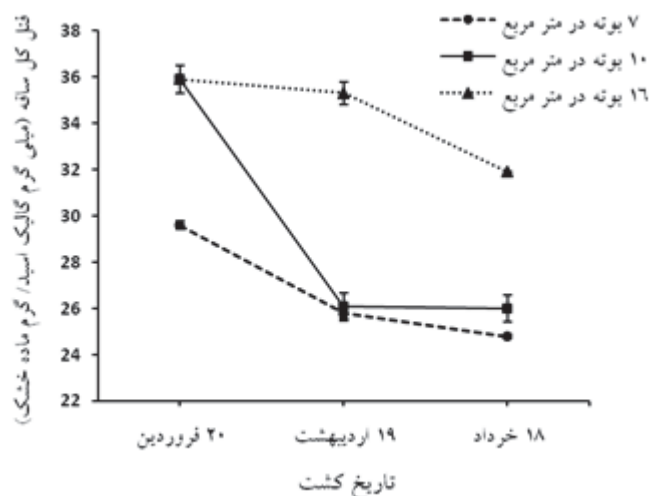
اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل شاخساره گیاه دارویی سرخارگل [*Echinaceae purpurea* (L.) Moench]

در ساری

شکل ۸. برهم کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر فنل کل گل در پایان گل دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0.05$) برای برهم کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته: ۱/۳۱

شکل ۹. برهم کنش تاریخ کاشت و تراکم بوته بر فنل کل ساقه در پایان گل دهی سرخارگل

مقادیر، میانگین سه تکرار $\pm$ SE (خطای استاندارد) است. مقدار LSD ($p < 0.05$) برای برهم کنش تاریخ کاشت $\times$ تراکم بوته: ۱/۲۳

به عنوان عوامل احیاکننده، دهنده های هیدروژن، خاموش کننده های اکسیژن منفرد و کلات کننده های فلزات به کار روند [۲۰]. ارتباط مستقیم بین محتوای فنل کل

عمل آنتی اکسیدانی فنل ها عمدتاً به علت ویژگی های اکسیداسیون و احیا^۱ است که به آن ها اجازه می دهد تا

^۱.Redox

[۵]، شرایط خشک شدن و ذخیره گیاهان [۱۳] از دلایل تفاوت در غلظت ترکیبات فنلی سرخارگل معرفی شدند [۲۸]. با این وجود، پارامترهای محیطی تأثیرگذار بر تجمع فنل ها در سرخارگل هنوز ناشناخته است [۸]. از طرفی در پژوهش های مختلف، محتوای فنلی در گل های سرخارگل بیشتر از برگ و ساقه گزارش شد که نتیجه این آزمایش موافق با نتایج این پژوهش ها بود [۲۹، ۲۷، ۱۳].

۴. نتیجه گیری

با توجه به نتایج این آزمایش، می توان چنین استنباط کرد که احتمالاً کاشت زود هنگام سرخارگل ها در ۲۰ فروردین با تراکم ۱۰ بوته در مترمربع برای تولید ماده خشک و فنل کل برگ و ساقه و تأخیر در کاشت سرخارگل ها تا ۱۹ اردیبهشت و تراکم ۱۰ بوته در مترمربع، برای تولید ماده خشک و محتوای فنلی گل ها در شرایط این آزمایش، مناسب تر است. در کل، به نظر می رسد که در شرایط ساری، تراکم ۱۰ بوته در مترمربع می تواند از لحاظ تولید و انباشت محتوای فنلی سرخارگل، تراکمی بهینه در نظر گرفته شود.

تشریح و قدردانی

بدین وسیله از حمایت و مساعدت مالی دانشگاه گیلان و پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان- دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، برای اجرای این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

۱. آقا علیخانی م.، ایرانپور آ. و نقدی بادی ح.ع. (۱۳۹۲) تغییرات عملکرد زراعی و فیتوشیمیایی گیاه دارویی سرخارگل (*Echinacea purpurea* (L.) Moench) تحت تأثیر اوره و کود زیستی. گیاهان دارویی. ۴۶(۲):

۱۲۱-۱۳۶.

عصاره سرخارگل و فعالیت آنتی اکسیدانی رادیکال های آزاد (حذف رادیکال های آزاد ۲ و ۲- دی فنیل-۱- پیکریل هیدرازیل^۱ (DPPH)) نشان داد که همه گونه های مورد مطالعه جنس *Echinacea*، فعالیت پاکسازی رادیکال آزاد را ندارند و *E. purpurea* دارای بیشترین تأثیر و کارایی است [۱۸].

در آزمایش حاضر، افزایش محتوای فنلی شاخساره سرخارگل در تاریخ های کاشت زود هنگام در بهار احتمالاً به دلیل خنک تر بودن دوره رشد گیاه و افزایش طول دوره رشد رویشی و ایجاد فرصت بیشتر برای تولید این ترکیبات است. گزارش شده است که سرخارگل بومی مناطق معتدل هست، لذا رشد و نمو آن در شرایط نسبتاً خنک محیطی با رطوبت پایین ممکن است برای گسترش ترکیبات فنلی متفاوت به ویژه در گل و برگ سودمند باشد [۲۹]. در تایوان، تأثیر فصل رشد بر مقدار فنل های کل برگ و گل سرخارگل بررسی شد. محتوای فنل برگ و گل سرخارگل های رشد یافته در پاییز، بیشتر از گیاهان رشد یافته در بهار بود. گیاهان رشد یافته در بهار، ماده خشک کل بیشتری به علت عملکرد گل و ساقه بیشتر نشان دادند [۸]. از طرفی، افزایش محتوای فنلی شاخساره سرخارگل در تراکم ۱۶ بوته در مترمربع در شرایط این آزمایش می تواند به علت رقابت بیشتر گیاهان برای دسترسی به منابع رشد و محدودیت منابع در تراکم زیاد باشد. تغییرات در ویژگی های فیتوشیمیایی گیاهان دارویی وابسته به مکان های رشد، شرایط اقلیمی، عملیات زراعی، مراحل رویشی و تغییرات ژنتیکی است [۱۴]. در مطالعه ای، تفاوت در شیوه های استخراج [۲۷]، عملیات زراعی از جمله زمان برداشت، سن گیاه و چگونگی زراعت آن ها [۲۷]، مکان رشد گیاه [۲۷]، تراکم کاشت

1, 2, 2-diphenyl-1-picrylhydrazyl

اثر زمان نشاکاری و تراکم بوته بر ماده خشک و فنل کل شاخساره گیاه دارویی سرخارگل [*Echinaceae purpurea* (L.) Moench] در ساری

9. Duff Sloley B., Urichuk L.J., Tywin C., Coutts R.T.P., Pang K.T. and Shan J.J. (2001) Comparison of chemical components and antioxidant capacity of different Echinacea species. *Journal of Pharmacy and Pharmacology*. 53: 849-857.
10. Galambosi B. (1992) Introduction of Echinacea purpurea and Leuzea carthamoides into cultivation in Finland. *Acta Horticulture*. 208: 69-72.
11. Kocevar Glavac N., Joze Kosir I., Rode J. and Kreft S. (2012) Optimization and use of a spectrophotometric method for determining polysaccharides in Echinacea purpurea. *Central European Journal of Biology*. 7(1): 126-131.
12. Kreft S. (2005) Cichoric acid content and biomass production of Echinacea purpurea. Plants cultivated in Slovenia. *Pharmaceutical Biology*. 43: 662-665.
13. Lin S.D., Sung J.M. and Chen C.L. (2011) Effect of drying and storage conditions on caffeic acid derivatives and total phenolics of Echinacea Purpurea grown in Taiwan. *Food Chemistry*. 125: 226-231.
14. Millauskas G., Venskutonis P.R. and Van Beek T.A. (2004) Screening of radical scavenging activity of some medicinal and aromatic plant extracts. *Food Chemistry*. 85: 231-237.
15. Mistrikova I. and Vaverkova S. (2007) Morphology and anatomy of Echinacea purpurea, E. angustifolia, E. pallida and Parthenium integrifolium. *Biological Bratislava*. 62: 2-5.
16. Mozumber S.N., Moniruzzaman M., Islam M.R. and Alam S.N. (2003) Effect of planting time and spacing on the yield performance of bush bean (*Phaseolus vulgaris* L.) in the eastern hilly area of Bangladesh. *Legume Research*. 26(4): 242-247.
۲. امیدبیدی ر. (۱۳۸۱) بررسی کشت و سازگاری سرخارگل (*Echinacea purpurea*) در شمال تهران. علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی. ۶(۲): ۲۳۱-۲۴۰.
۳. رضوی نیا س.م.، آقاعلیخانی م. و نقدی بادی ح.ع. (۱۳۹۴) تأثیر کود ورمی کمپوست و کود شیمیایی بر خصوصیات کمی و کیفی گیاه سرخارگل (*Echinacea purpurea* (L.) Moench). تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران. ۳۱(۲): ۳۵۷-۳۷۳.
۴. منافی پ.، زینلی ح.، صادقی شعاع م. و نصیری ر. (۱۳۹۲) بررسی اثر مقادیر مصرف نیتروژن و فاصله ردیف های کاشت بر خصوصیات مورفولوژیک و ترکیبات دارویی گیاه سرخارگل (*Echinacea purpurea*). پژوهش های به زراعی. ۵(۲): ۲۹۹-۳۱۰.
5. Binns S.E., Livesey J.F., Arnason J.T. and Baum B.R. (2002) Phytochemical variation in Echinacea from roots and flowerheads of wild and cultivated populations. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*. 50: 3673-3687.
6. Bruns H.A. and Abbas H.K. (2005) Ultra-High plant populations and nitrogen fertility effects on corn in the Mississippi Valley. *Agronomy Journal*. 97(4): 1136-1140.
7. Callan N.W., Yokelson T., Wall-MacLane S., Westcott M.P., Miller J.B. and Ponder G. (2005) Seasonal trends and plant density effects on cichoric acid in Echinacea purpurea (L.) Moench. *Journal of Herbs, Spices and Medicinal Plants*. 11(3): 35-46.
8. Chen C.L., Zhang S.C. and Sung J.M. (2008) Biomass and caffeol phenols production of Echinacea purpurea grown in Taiwan. *Journal of Experimental Agriculture*. 44: 497-507.

17. Murch S.J., Peiris S.E. and Shi W.L. (2006) Genetic diversity in seed populations of *Echinacea purpurea* controls the capacity for regeneration, route of morphogenesis and phytochemical composition. *Plant Cell Reports*. 25: 522–532.
18. Pellati F., Benvenuti S., Magro L., Melegari M. and Soragni F. (2004) Analysis of phenolic compounds and radical scavenging activity of *Echinacea* spp. *Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis*. 35: 289-301.
19. Ramesh K. and Singh V. (2008) Effect of planting date on growth, development, aerial biomass partitioning and essential oil productivity of wild marigold (*Tagetes minuta*) in mid hills of Indian western Himalaya. *Industrial Crops and Products*. 27: 380-384.
20. Rice-Evans C.A., Miller N.J. and Paganga G. (1997) Antioxidant properties of phenolic compounds. *Trends in Plant Science*. 4: 304–309.
21. Runhle E.S., Heins R.D., Cameron A.C. and Carlson W.H. (2001) Photocontrol of flowering and stem extension of the intermediate-day plant *Echinacea purpurea*. *Physiologia Plantarum*. 112: 433–441.
22. SAS Institute (2002) SAS/STAT user's Guide, Release G. 12. SAS Institute Cary. North Carolina. USA.
23. Shalaby A.S. and Razin M.A. (1999) Effect of plant spacing on the productivity of Roselle (*Hibiscus sabdariffa*) grown in newly reclaimed land. *Journal of Agronomy and Crop Science*. 162: 256-260.
24. Shalaby A.S., El-Gamassy A., Khattab M. and El-Gamassy K. (1992) Cultivation of *Melissa officinalis* in Egypt. Effect of fertilization, spacing, and planting season. *Acta Horticulture*. 331: 115-120.
25. Shalaby A.S., El-Gengaihi S.E., Agina E.A., El-khayat A.S. and Hendawy S.F. (1997) Growth and yield of *Echinacea purpurea* L. as influenced by planting density and fertilization. *Journal of Herbs, Spices and Medicinal Plants*. 5(1): 69-76.
26. Singleton V.L., Orthofer R. and Lamuela-Raventós R.S. (1999) Analysis of total phenols and other oxidation substrates and antioxidants by means of Folin-Ciocalteu reagent. *Methods in Enzymology*. 299: 152-178.
27. Stuart D.L. and Wills R.B.H. (2000) Alkylamide and cichoric acid levels in *Echinacea purpurea* tissues during plant growth. *Journal of Herbs, Spices and Medicinal Plants*. 7: 91–102.
28. Thomsen M.O., Frette X.C., Christensen K.B., Christensen L.P. and Grevsen K. (2012) Seasonal variations in the concentrations of lipophilic compounds and phenolic acids in the roots of *Echinacea purpurea* and *Echinacea pallid*. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*. 60: 12131-12141.
29. Thygesen L., Thulinn J., Mortensen A., Skibsted L.H. and Molgaard P. (2007) Antioxidant activity of cichoric acid and alkamides from *Echinacea purpurea*, alone and in combination. *Food Chemistry*. 101: 74-81.
30. Verma R.K., Chauhan A., Verma R.S. and Gupta A.K. (2011) Influence of planting date on growth, artemisinin yield, seed and oil yield of *Artemisia annua* L. under temperate climatic conditions. *Industrial Crops and Products*. 34: 860-864.

Crops Improvement

(Journal of Agricultural Crops Production)

Vol. 19 ■ No. 4 ■ Winter 2017

Effect of transplanting date and plant density on dry matter and total phenol in shoot of purple coneflower (*Echinacea purpurea* (L.) Moench) in Sari

Samaneh Asadi-Sanam¹, Mohsen Zavareh^{2*}, Hemmatollah Pirdashti³, Fatemeh Sefidkon⁴, Ghorban-Ali Nematzadeh⁵

1. Assistant Professor, Medicinal Plants and By-Products Research Division, Research Institute of Forests and Rangelands, Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Agronomy and Plant Breeding, Faculty of Agricultural Sciences, University of Guilan, Rasht, Iran
3. Associate Professor, Department of Agronomy and Plant Breeding, Genetics and Agricultural Biotechnology Institute of Tabarestan, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran
4. Professor, Medicinal Plants and By-Products Research Division, Research Institute of Forests and Rangelands, Tehran, Iran
5. Professor, Department of Agronomy and Plant Breeding, Genetics and Agricultural Biotechnology Institute of Tabarestan, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran

Received: May 3, 2016

Accepted: October 15, 2016

Abstract

Purple coneflower as top-selling medicinal plant is widely used in Europe and North America for the treatment of common cold. This experiment was conducted as a randomized complete block design in split plot arrangement with three replications in Research Farm of Genetics and Agricultural Biotechnology Institute of Tabarestan in 2012-13. Experimental treatments included three transplanting dates (April 9, May 9 and June 8, 2013), and three plant population densities (7, 10 and 16 plant/m²) which considered as main and subplots, respectively. Results showed a relative compensatory effect of higher population density until 10 plants/m², however, delayed planting resulted to decrease in total shoot, leaf (L) and stem (S) dry weights. It represents that the highest flower (F) dry weight (27.1 g/plant) was related to planting on May 9 with 10 plant/m² density. Ratio of L/shoot was greater than S/Shoot than F/shoot dry weight. The highest (L+F)/Shoot ratio was related to the April and May planting dates while the highest S/Shoot ratio was related June's planting date. Maximum total phenol content of leaves (51.1 mg of GAE/ g dry matter) and stems (35.9 mg of GAE/ g dry matter) were measured in plants cultivated on April 9 with a density of 10 plant/m². The highest total phenolic content of flowers (56.5 mg of GAE/ g dry matter) was determined in plants cultivated on May 9 with a density of 10 plant/m². Total phenol of flowers was greater in leaves than stems. Overall, it could be concluded that early planting of purple coneflower on April 9 with 10 plant/m² density was suitable for leaf and stem dry weight and total phenol production, while the delayed planting until May 9 with a population density of 10 plant/m² was favorite for flower as production of dry weight and total phenol, according to the experiment conditions.

Keywords: flowering, gallic acid, phenol content, planting date, stem.